

تعیین درجه توسعه یافتگی نواحی روستایی سیستان و بلوچستان به روش طبقه‌بندی تاکسونومی

دکتر عیسی ابراهیم‌زاده احمد رضا سرگلزهی و مهدی خسروی

استاد یار جغرافیا، دانشگاه سیستان و بلوچستان کارشناسان ارشد جهاد سازندگی سیستان و بلوچستان

چکیده

اصولاً توسعه یک جریان چندبعدی است که مستلزم تغییرات اساسی در ساختار اجتماعی و فرهنگی از یکسو و رشد اقتصادی و کاهش فقر و نابرابری اجتماعی از سوی دیگر می‌باشد. سطح زندگی در تمامی ابعاد در نواحی روستایی ایران، و خصوصاً در استان سیستان و بلوچستان، نسبت به شهرنشینان در رتبه پایین‌تری قرار دارد. در عین حال در میان ساکنین و اقشار نواحی مختلف روستایی نیز (بسته به موقعیت جغرافیایی، فرهنگی و...) این تفاوتها چشمگیر است.

در این مقاله چگونگی و درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی این استان مورد بررسی قرار گرفته و به تفکیک شهرستان و بخش رتبه‌بندی گردیده‌اند. تحقیق حاضر ۳۵ شاخص توسعه را، در ۵ گروه شاخصهای توسعه جمعیتی، زیربنایی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و بهداشتی و درمانی، به روش تاکسونومی مورد تحلیل قرار داده است. نتایج حاصل از این مطالعه، اغلب روستاهای منطقه را در طبقه روستاهای نیمه محروم و محروم

قرار داده؛ بطوریکه تنها ۱۴ درصد از روستاییان استان در نقاط برخوردار و ۸۶ درصد در محدوده نیمه‌برخوردار و نیمه‌محروم قرار گرفته‌اند. علاوه بر این شکاف توسعه‌ای بین شهرستانی و بخشی نیز در آن مشهود است، که این مهم بیانگر عدم تعادل‌های منطقه‌ای و عدم توزیع یکنواخت امکانات در منطقه می‌باشد.

مقدمه

واژه توسعه در اذهان محققان و اقتصاددانان توسعه، تعابیر مختلفی داشته است که از آن جمله می‌توان به افزایش تولید، افزایش بازدهی، ارتقای سطح کمی و کیفی زندگی، رفع فقر و محرومیت، ارتقای سطح خدمات بهداشتی و درمانی، برطرف کردن مشکلات بیکاری و تورم و تامین نیازهای اقتصادی - اجتماعی اشاره کرد.^(۱)

بسیاری از متخصصین بزرگ و شناخته شده دنیای اقتصاد همچون: آدام اسمیت، بایر، کلارک، هیرشمن، لوئیس، میردال، روستو، شولتز و... همه یک مفهوم برای معنی توسعه ذکر کرده‌اند و آن عبارت از این است که «توسعه یک تحول بنیادی از جامعه کهن به جامعه نوین است».^(۲)

توسعه تنها الزاماً بحث ایجاد اشتغال، فقر، محرومیت و عدالت نیست؛ بلکه اینها همه جزو توسعه بوده و در عین حال مفهوم توسعه فراتر از اینهاست. توسعه اساساً تبدیل یک تمدن به تمدن دیگر و یا به عبارتی، تحول اندیشه جامعه قدیم به اندیشه جامعه جدید است. از همین رو است که توسعه را متضمن یک مرگ و یک تولد می‌دانند. مرگ یک اندیشه و نظام متناسب با نظام کهن و تولد یک اندیشه و نظام متناسب با آن نظام جدید.^(۳)

مایکل تودارو در مورد توسعه می‌گوید: «توسعه را باید جریان چند بُعدی دانست که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نمادهای ملی، تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و نیز ریشه‌کن کردن فقر مطلق است»؛ مک لوب می‌گوید: «توسعه

عبارت است از کاربرد منابع تولیدی، به نحوی که موجب رشد بالقوه مداوم درآمد سرانه در یک جامعه شود. (۴)

چارلز کیندل برگر میگوید: «به طور کلی عبارت توسعه بر بروز تحول در چگونگی تولید و نیز بر تجدید نظر در تخصیص منابع و نیروی کار به بخش‌های مختلف تولید، نیز دلالت دارد.» اما میردال* توسعه را عبارت از حرکت یک سیستم یک دست اجتماعی به سمت جلو می‌داند و میسرا** آن را مجموعه شرایطی می‌داند، که در برابر شکوفایی کامل تواناییهای ذاتی انسان مانعی ایجاد نسازد و بدون هیچ مانع و رادعی، به او امکان دهد تا هدفهای سه‌گانه حقیقت، خوبی و زیبایی را دنبال کند. (۵)

به هر جهت در نواحی روستایی ایران و بخصوص در سیستان و بلوچستان، توسعه و توسعه‌یافتگی با چالش‌های متعددی روبرو بوده و هست؛ به طوری که اینک شاهد مهاجرت بی‌رویه، فقر گسترده، نابرابری و بی‌عدالتی فزاینده، رشد بیکاری، بهره‌وری پایین و حتی بهره‌وری منفی نیروی کار، ضایعات بالای محصولات کشاورزی و... در مناطق روستایی این استان هستیم، و البته باید ریشه این امر را در عملکرد ناکارای نهادهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، رکود کشاورزی، رشد جمعیت و سیاستهای تبعیضی شهر و روستا جستجو کرد و برای آن راه‌حلهای اساسی پیدا نمود.

برای بهبود و ارتقاء سطح زندگی عزیزان روستایی، تنها بالا بردن قدرت تولید و خرید روستائیان کافی نیست؛ بلکه باید در زمینه آموزش، بهداشت، امکانات زیربنایی، تشکیل سرمایه انسانی و فیزیکی و... نیز اقداماتی صورت پذیرد. با هدف شناخت چگونگی وضعیت توسعه‌یافتگی مناطق روستایی استان و درجه‌بندی آنها از نظر شهرستانی و بخشی، ۳۵ شاخص در قالب شاخصهای جمعیتی، بهداشتی، زیربنایی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی انتخاب

گردیده و با استفاده از روش طبقه بندی*، درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی استان مورد تجزیه تحلیل و مقایسه قرار گرفته است.

به این طریق، ضعف و قوت مناطق روستایی شهرستانها و بخشهای استان، از جهت شاخصهای مختلف توسعه، مشخص شده و این امر می تواند، برای مسئولان و برنامه ریزان استان در زمینه تعیین اولویتهای مربوط به طرحهای مختلف توسعه، راهگشا باشد. این بررسی در دو قسمت انجام گردیده که در قسمت اول درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی استان به تفکیک شهرستان و در قسمت دوم به تفکیک بخش تعیین و رتبه بندی شده است. لازم به توضیح است که براساس آخرین تقسیم بندی سیاسی کشور، استان سیستان و بلوچستان دارای ۷ شهرستان و ۲۹ بخش می باشد،^(۶) که در قسمت اول درجه توسعه یافتگی هر یک از شهرستانهای استان براساس ۳۵ شاخص توسعه محاسبه و رتبه بندی شده است و در قسمت دوم هر یک از ۲۹ بخش استان براساس معیارهای توسعه، اولویت بندی گردیده است.

روش آنالیز تاکسونومی عددی مورد استفاده در این پژوهش

یکی از بهترین روشهای درجه بندی مناطق از لحاظ درجه توسعه یافتگی، روش آنالیز تاکسونومی است. نوع خاصی از این روش، آنالیز تاکسونومی عددی** است. این روش برای اولین بار توسط آدانسون*** در سال ۱۷۶۳ میلادی پیشنهاد گردید. این روش در سال ۱۹۵۰ میلادی توسط عده ای از ریاضی دانان لهستانی بسط داده شد و در سال ۱۹۶۸ میلادی به عنوان وسیله ای برای طبقه بندی درجه توسعه یافتگی بین ملل مختلف، توسط پرنسور زگموند هلونیک**** از مدرسه عالی اقتصاد ورکلا***** در یونسکو مطرح شده است. این روش قادر است یک مجموعه را

*- Taxonomy

***- Analysis Numerical taxonomy

****- M.Adanson

*****- Zygmunt Hillwig

*****- Worclaw

به زیر مجموعه‌های کم و بیش همگن تقسیم کرده، یک مقیاس را که مورد استفاده در امر برنامه ریزی باشد برای شناخت درجه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ارائه دهد.^(۷)

سوال اساسی که مطرح می‌باشد این است که چگونه می‌توان مناطق مختلف را با توجه به شاخصهای متفاوت رتبه‌بندی کرد؟

برای این منظور، n منطقه مختلف که هر کدام دارای m شاخص هستند در نظر می‌گیریم. بنابراین می‌توان بردارهایی را به صورت زیر تعریف کرد:

$$P_1(y_1, y_2, \dots, y_m)$$

$$P_2(y_1, y_2, \dots, y_m)$$

.....

.....

$$P_n(y_1, y_2, \dots, y_m)$$

هر کدام از مناطق (n منطقه) با توجه به تعداد شاخصها (m شاخص) معرفی شده‌اند.

بردارهای فوق را به شکل ماتریس می‌توان نوشت. بنابراین ماتریس Y را به صورت زیر تعریف می‌کنیم:

$$\begin{bmatrix} y_{11} & y_{12} & y_{13} & \dots & y_{1m} \\ y_{21} & y_{22} & y_{23} & \dots & y_{2m} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ y_{n1} & y_{n2} & y_{n3} & \dots & y_{nm} \end{bmatrix}$$

در ماتریس فوق Y_{ij} خصوصیت (شاخص) j ام از منطقه i ام است که در آن:

$$i=1,2,3,\dots,n$$

$$j=1,2,3,\dots,m$$

از آن جایی که هر یک از عضوهای ماتریس فوق بر شاخصهای مختلفی که لزوماً واحدهای

یکسانی ندارند، دلالت دارد؛ نیاز به از بین بردن مقیاسهای متفاوت شاخص احساس می‌شود. بدین منظور لازم است که ماتریس Y را استاندارد کنیم (در اصطلاح هرگاه از متغیری میانگین را کم کرده و برانحراف معیار تقسیم کنیم آن را استاندارد کرده‌ایم).

برای استاندارد کردن ماتریس Y ، نخست میانگین هر ستون از ماتریس Y را محاسبه می‌کنیم:

$$\bar{y}_j = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n y_{ij}$$

سپس انحراف معیار هر ستون از ماتریس Y را به دست می‌آوریم:

$$sd_j = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^m (y_{ij} - \bar{y}_j)^2}{n}} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n x_{ij}^2}{n}}$$

با در دست داشتن میانگین و انحراف معیار هر ستون از ماتریس Y ، ماتریس Z را با ابعاد

$n.m$ و به صورت زیر تشکیل می‌دهیم:

$$Z_{ij} = \frac{y_{ij} - \bar{y}_j}{sd_j}$$

بنابراین ماتریس Z به این شکل خواهد بود:

$$Z = \begin{bmatrix} Z_{11} & Z_{12} & Z_{13} & \dots & Z_{1m} \\ Z_{21} & Z_{22} & Z_{23} & \dots & Z_{2m} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ Z_{n1} & Z_{n2} & Z_{n3} & \dots & Z_{nm} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{x_{11}}{sd_1} & \frac{x_{12}}{sd_2} & \frac{x_{13}}{sd_3} & \dots & \frac{x_{1m}}{sd_m} \\ \frac{x_{21}}{sd_1} & \frac{x_{22}}{sd_2} & \frac{x_{23}}{sd_3} & \dots & \frac{x_{2m}}{sd_m} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ \frac{x_{n1}}{sd_1} & \frac{x_{n2}}{sd_2} & \frac{x_{n3}}{sd_3} & \dots & \frac{x_{nm}}{sd_m} \end{bmatrix}$$

مرحله بعد در روش تاکسونومی محاسبه فواصل مرکب میان مناطق است؛ به عبارتی در این

مرحله، فاصله یا اختلاف هر منطقه از منطقه دیگر محاسبه می‌شود. برای بدست آوردن فاصله

میان دو نقطه (دو منطقه) a و b در هر مجموعه m متغیری از فرمول زیر استفاده می شود:

$$D_{ab} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (Z_{aj} - Z_{bj})^2}$$

که در آن a و b بیانگر دو منطقه و D_{ab} نمایانگر فاصله بین آن دو منطقه است.

از فرمول فوق می توان استنتاج کرد که:

$$D_{ab} = D_{ab}$$

۱- فاصله منطقه a از منطقه b برابر a از b است:

$$D_{aa} = D_{bb} = 0$$

۲- فاصله هر منطقه از خودش برابر صفر است:

۳- فاصله منطقه a از b برابر یا کمتر از فاصله منطقه b از a به اضافه b است:

$$D_{ab} \leq D_{ab} + D_{bc}$$

از آنچه می توان ماتریسی را با عنوان ماتریس فواصل تشکیل و آن را به صورت زیر نمایش

داد:

$$D = \begin{bmatrix} D_{11} & D_{12} & D_{13} & \dots & D_{1n} \\ D_{21} & D_{22} & D_{23} & \dots & D_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ D_{n1} & D_{n2} & D_{n3} & \dots & D_{nm} \end{bmatrix}$$

ماتریس D یک ماتریس قرینه مربعی $n.m$ است که قطر اصلی آن صفر است. این ماتریس

بیان کننده فاصله هر منطقه از منطقه دیگر است.

مرحله بعدی در روش تاکسونومی، تعیین مناطق همگن است. برای تعیین همگن بودن

مناطق، کمترین مقدار فواصل را در هر سطر از ماتریس D مشخص کرده (به استثنای عدد صفر)

سپس میانگین و انحراف معیار کمترین مقادارها را محاسبه می‌کنیم:

کمترین مقدار فواصل در هر سطر (غیر از صفر) $D_i =$

$$\bar{D} = \frac{\sum_{i=1}^n D_i}{n}, \quad sd_D = \sqrt{\frac{\sum (D_i - \bar{D})^2}{n}}$$

در مرحله بعد روابط زیر را به دست می‌آوریم:

$$D^+ = \bar{D} + 2sd_{Di}, \quad D^- = \bar{D} - 2sd_{Di}$$

عدد ۲ در این جا همان مقدار Z (توزیع نرمال) است که در سطح ۹۵ درصد، معادل ۱/۹۶ بوده و به منظور سهولت محاسبات گرد شده است. مناطقی که در محدوده D^+ و D^- قرار گیرند همگن تلقی می‌شوند، که در این صورت برای رتبه‌بندی مناطق، باید مناطق غیر همگن را حذف کرد.

آخرین مرحله در روش تاکسونومی رتبه‌بندی مناطق است که پس از حذف مناطق غیر همگن و با استفاده از ماتریس Z انجام می‌شود. در این مرحله بالاترین مقدار هر ستون (Z_{0j}) را به عنوان مقدار بهینه انتخاب نموده و هر کدام از عناصر آن ستون را که دلالت بر مناطق دارند، از بالاترین مقدار کم کرده و به توان ۲ می‌رسانیم. این عمل را برای تمامی ستونها انجام می‌دهیم. بنابراین ماتریس جدید M با ابعاد n.m خواهیم داشت:

$$M = \begin{bmatrix} (z_{11} - z_{01})^2 & (z_{12} - z_{02})^2 & (z_{13} - z_{03})^2 & \dots & (z_{1m} - z_{0m})^2 \\ (z_{21} - z_{01})^2 & (z_{22} - z_{02})^2 & (z_{23} - z_{03})^2 & \dots & (z_{2m} - z_{0m})^2 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ (z_{n1} - z_{01})^2 & (z_{n2} - z_{02})^2 & (z_{n3} - z_{03})^2 & \dots & (z_{nm} - z_{0m})^2 \end{bmatrix}$$

بنابراین بردار F بدست می‌آید که نشان‌دهنده درجه توسعه یافتگی هر منطقه می‌باشد:

$$F = \begin{bmatrix} \frac{C_1}{C_0} \\ \frac{C_2}{C_0} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \frac{C_n}{C_0} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} F_1 \\ F_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ F_n \end{bmatrix}$$

درجه توسعه یافتگی، عددی بین صفر و یک خواهد بود: $(0 < F_i < 1)$ هر قدر F_i به صفر نزدیکتر باشد، منطقه مورد نظر توسعه یافته تر است و نزدیک تر بودن F_i به یک، دلالت بر عدم توسعه یافتگی آن منطقه دارد. پس از محاسبه F_i ها، مناطق را به ترتیب درجه توسعه یافتگی مرتب می‌کنیم. (۸)

معرفی شاخصهای توسعه مورد نظر در این پژوهش

آنچه که نقاط روستایی یک منطقه (شهرستان یا بخش) را نسبت به نقاط روستایی مناطق دیگر، به صورت مزیت نشان می‌دهد، برخورداری و بهره‌مندی از عوامل و امکانات زندگی مناسبتر در آن منطقه است. این عوامل و امکانات میتواند رفاهی، بهداشتی، درمانی، آموزشی و... باشد. از آن جایی که عوامل و شاخصهای متعدد و مختلفی وجود دارد که اثرات متفاوتی بر سطح زندگی روستاییان می‌گذارد؛ در این بررسی شاخصها و عوامل کلیدی که دارای اهمیت بیشتری است مورد استفاده قرار گرفته است. در راستای این هدف، آمار و اطلاعات مربوط به ۲۵ شاخص مورد نظر براساس نتایج سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ جمع‌آوری و مورد استفاده قرار گرفت. متأسفانه به دلیل فقدان اطلاعات کامل، برخی از شاخصهای مهم (همچون

امید به زندگی، متوسط درآمد و هزینه خانوار در مناطق روستایی و...) که می توانست بیانگر توسعه یافتگی مناطق روستایی استان باشد، کنار گذاشته شد و در مجموع آمار و اطلاعات مربوط به ۳۵ شاخص مورد نظر براساس نتایج تفصیلی جدیدترین سرشماری کشور تهیه و در روش تاکسونومی بکار گرفته شد. این شاخصها به شرح ذیل می باشد:

الف - شاخصهای جمعیتی:

۱- میانگین جمعیت مناطق روستایی (x_1)؛

۲- نرخ شهرنشینی (x_2)؛

۳- بعد خانوار روستایی (x_3).

ب) شاخصهای زیربنایی:

۴- نسبت روستاهای برخوردار از راه آسفالتی (x_4)؛

۵- نسبت روستاهای برخوردار از راه شوسه (x_5)؛

۶- نسبت روستاهای برخوردار از آب آشامیدنی سالم (x_6)؛

۷- نسبت روستاهای برخوردار از نعمت روشنائی برق (x_7)؛

۸- نسبت روستاهای برخوردار از تلفن (x_8)؛

۹- نسبت روستاهای برخوردار از صندوق پست (x_9)؛

۱۰- نسبت روستاهای برخوردار از شرکت تعاونی روستایی (x_{10})؛

۱۱- نسبت روستاهای برخوردار از مرکز خدمات روستایی (x_{11}).

ج) شاخصهای اقتصادی:

- ۱۲- نسبت جمعیت شاغل ده ساله و بیشتر در مناطق روستایی (x_{12})؛
- ۱۳- نسبت جمعیت شاغل ده ساله و بیشتر مرد در مناطق روستایی (x_{13})؛
- ۱۴- نسبت جمعیت شاغل ده ساله و بیشتر زن در مناطق روستایی (x_{14})؛
- ۱۵- نسبت جمعیت بیکار جویای کار ده ساله و بیشتر در مناطق روستایی (x_{15})؛
- ۱۶- نسبت جمعیت بیکار جویای کار ده ساله و بیشتر مرد در مناطق روستایی (x_{16})؛
- ۱۷- بار تکفل در مناطق روستایی (نسبت جمعیت به جمعیت شاغل) (x_{17}).

د) شاخصهای بهداشتی و درمانی:

- ۱۸- نسبت روستاهای دارای آب لوله کشی تصفیه شده (x_{18})؛
- ۱۹- نسبت روستاهای دارای حمام (x_{19})؛
- ۲۰- نسبت روستاهای دارای خانه بهداشت (x_{20})؛
- ۲۱- نسبت روستاهای برخوردار از پزشک (x_{21})؛
- ۲۲- نسبت روستاهای برخوردار از دندانپزشک (x_{22})؛
- ۲۳- نسبت روستاهای برخوردار از دامپزشک و تکنسین دامپزشکی (x_{23})؛
- ۲۴- نسبت روستاهای برخوردار از بهیار و مامای روستایی (x_{24}).

ه) شاخصهای فرهنگی واجتماعی:

- ۲۵- نسبت باسوادان به جمعیت ۶ ساله و بیشتر در مناطق روستایی (x_{25})؛
- ۲۶- نسبت باسوادان مرد به جمعیت ۶ ساله و بیشتر در مناطق روستایی (x_{26})؛
- ۲۷- نسبت باسوادان زن به جمعیت ۶ ساله و بیشتر در مناطق روستایی (x_{27})؛

۲۸- نسبت جمعیت در حال تحصیل در دوره ابتدایی به جمعیت ۶ ساله و بیشتر در مناطق روستایی (x28)؛

۲۹- نسبت جمعیت در حال تحصیل در دوره راهنمایی به جمعیت ۶ ساله و بیشتر در مناطق روستایی (x29)؛

۳۰- نسبت جمعیت در حال تحصیل در دوره متوسطه به جمعیت ۶ ساله و بیشتر در مناطق روستایی (x30)؛

۳۱- درصد روستاهای زیرپوشش رادیو (x31)؛

۳۲- درصد روستاهای زیرپوشش شبکه اول سیما (x32)؛

۳۳- درصد روستاهای زیرپوشش شبکه دوم سیما (x33)؛

۳۴- درصد روستاهای زیرپوشش شبکه سوم سیما (x34)؛

۳۵- نسبت روستاهایی که به مجله و روزنامه در داخل آبادی دسترسی دارند (x35).

قبل از پرداختن به طبقه بندی و تعیین درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی استان به روش تاکسونومی، لازم است جدول شماره ۱ تهیه شود. در این جدول شاخصهای مختلف توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی، به کار گرفته شده و در مورد هر یک از شاخصها، بهترین و بدترین شهرستان و بخش تعیین شده است.

ردیف	شاخص	بدترین شهرستان	بهترین شهرستان
۱	تعداد مدارس
۲	تعداد معلمان
۳	تعداد دانش آموزان
۴	تعداد کتابخانه ها
۵	تعداد مراکز بهداشتی
۶	تعداد مراکز درمانی
۷	تعداد مراکز آموزشی
۸	تعداد مراکز فرهنگی
۹	تعداد مراکز اجتماعی
۱۰	تعداد مراکز اقتصادی
۱۱	تعداد مراکز خدماتی
۱۲	تعداد مراکز ورزشی
۱۳	تعداد مراکز تفریحی
۱۴	تعداد مراکز علمی
۱۵	تعداد مراکز هنری
۱۶	تعداد مراکز مذهبی
۱۷	تعداد مراکز سیاسی
۱۸	تعداد مراکز اجتماعی
۱۹	تعداد مراکز اقتصادی
۲۰	تعداد مراکز فرهنگی
۲۱	تعداد مراکز اجتماعی
۲۲	تعداد مراکز اقتصادی
۲۳	تعداد مراکز فرهنگی
۲۴	تعداد مراکز اجتماعی
۲۵	تعداد مراکز اقتصادی
۲۶	تعداد مراکز فرهنگی
۲۷	تعداد مراکز اجتماعی
۲۸	تعداد مراکز اقتصادی
۲۹	تعداد مراکز فرهنگی
۳۰	تعداد مراکز اجتماعی
۳۱	تعداد مراکز اقتصادی
۳۲	تعداد مراکز فرهنگی
۳۳	تعداد مراکز اجتماعی
۳۴	تعداد مراکز اقتصادی
۳۵	تعداد مراکز فرهنگی
۳۶	تعداد مراکز اجتماعی
۳۷	تعداد مراکز اقتصادی
۳۸	تعداد مراکز فرهنگی
۳۹	تعداد مراکز اجتماعی
۴۰	تعداد مراکز اقتصادی

جدول شماره ۱: شاخصهای توسعه‌ای مورد سنجش و تعیین بهترین و بدترین شهرستان و بخش

ردیف	شاخصهای توسعه‌ای	بهترین شهرستان	بدترین شهرستان	بهترین بخش	بدترین بخش
۱	میانگین جمعیت مناطق روستایی	زابل	زاهدان	مرکزی زابل	بنت
۲	نرخ شهرنشینی	زاهدان	نیکشهر	مرکزی زاهدان	بنت
۳	بهداشتگاه روستایی	زابل	چابهار	فوج	دشتیاری
۴	نسبت روستاهای پرخوردار راه آسفالت	زابل	نیکشهر	شیب آب	بنت، فوج
۵	نسبت روستاهای پرخوردار از راه شوسه	زابل	زاهدان	مرکزی زابل	فوج
۶	نسبت روستاهای پرخوردار از آب آشامیدنی تصفیه شده	چابهار	نیکشهر	مرکزی زابل	یزمان
۷	نسبت روستاهای پرخوردار از روشهای برق	زابل	نیکشهر	مرکزی زابل	دلگان
۸	نسبت روستاهای پرخوردار از تلفن	زابل	زاهدان	بهور	چاق و فوج
۹	نسبت روستاهای پرخوردار از صندوق پست	زابل	زاهدان	مرکزی زابل	دلگان
۱۰	نسبت روستاهای پرخوردار از شرکت تعاونی روستایی	سراوان	خاش	مرکزی زابل	بنت
۱۱	نسبت روستاهای پرخوردار از مرکز خدمات روستایی	ایرانشهر	نیکشهر	مرکزی زابل	فوج
۱۲	نسبت جمعیت شافل ده ساله و بیشتر به جمعیت ده ساله و بیشتر	زاهدان	ایرانشهر	نصرت آباد	مرکزی سراوان
۱۳	نسبت جمعیت شافل ده ساله و بیشتر مرد به جمعیت ده ساله و بیشتر مرد	زاهدان	ایرانشهر	نصرت آباد	مرکزی سراوان
۱۴	نسبت جمعیت شافل ده ساله و بیشتر زن به جمعیت ده ساله و بیشتر زن	ایرانشهر	سراوان	یزمان و سرپاز	هم پشت
۱۵	نسبت جمعیت یکبار چوبی کار ده ساله و بیشتر	زاهدان	ایرانشهر	سرجاه	دلگان و لانار
۱۶	نسبت جمعیت یکبار چوبی کار ده ساله و بیشتر مرد	زاهدان	ایرانشهر	سرجاه	لامر
۱۷	پارکفل دو مناطق روستایی	زاهدان	ایرانشهر	کنارک	مرکزی ایرانشهر
۱۸	نسبت روستاهای دارای آب لوله کشی تصفیه شده	زابل	سراوان	مرکزی زابل	چاق
۱۹	نسبت روستاهای دارای حمام	زابل	نیکشهر	مرکزی ایرانشهر	بنت
۲۰	نسبت روستاهای دارای خانه بهداشت	زابل	زاهدان	مرکزی زابل	مرکزی زاهدان
۲۱	نسبت روستاهای پرخوردار از پزشک	خاش	چابهار	مرکزی زابل	مرکزی زاهدان
۲۲	نسبت روستاهای پرخوردار از دندانپزشک	زابل	نیکشهر	مرکزی زابل	مرکزی زاهدان
۲۳	نسبت روستاهای پرخوردار دامپزشک و تکنسین دامپزشکی	سراوان	نیکشهر	سب سراوان	بهور
۲۴	نسبت روستاهای پرخوردار از پیمان و مامای روستایی	سراوان	زاهدان	هم پشت	چاق
۲۵	نسبت با سوادان به جمعیت ۶ ساله و بیشتر	زابل	چابهار	مرکزی سراوان	دشتیاری
۲۶	نسبت با سوادان مرد به جمعیت ۶ ساله و بیشتر مرد	سراوان	چابهار	مرکزی سراوان	بنت
۲۷	نسبت با سوادان زن به جمعیت ۶ ساله و بیشتر زن	زابل	چابهار	بهور	بنت
۲۸	نسبت جمعیت در حال تحصیل در دوره ابتدایی	زابل	چابهار	بهور	نصرت آباد
۲۹	نسبت جمعیت در حال تحصیل در دوره راهنمایی	زابل	چابهار	بهور	بنت
۳۰	نسبت جمعیت در حال تحصیل در دوره متوسطه	زابل	چابهار	بهور	دشتیاری
۳۱	درصد روستاهای زیرپوشش رادیو	سراوان	زاهدان	شیب آب	نصرت آباد
۳۲	درصد روستاهای زیرپوشش شبکه اول سیم	زابل	نیکشهر	بهور	فوج
۳۳	درصد روستاهای زیرپوشش شبکه دوم سیم	زابل	نیکشهر	بهور	فوج
۳۴	در صد روستاهای زیرپوشش شبکه سوم	زابل	ایرانشهر	مرکزی زابل	یزمان
۳۵	نسبت روستاهای که به میله روزنامه در آبادی دسترسی دارند	ایرانشهر	زاهدان	مرکزی زابل	بنت

تعیین درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی هر یک از شهرستانهای استان سیستان و بلوچستان و بلوچستان دارای ۷ شهرستان به نامهای ایرانشهر، چابهار، خاش، زابل، زاهدان، سراوان و نیکشهر می باشد. براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ بیشترین تعداد روستا در شهرستان ایرانشهر (۱۱۸۱ روستا) و کمترین آن در شهرستان چابهار (۵۵۷ روستا) واقع شده اند. همچنین بیشترین و کمترین جمعیت روستایی به ترتیب متعلق به شهرستانهای زابل (۲۲۳۰۱۶ نفر) و زاهدان (۵۶۶۱۴ نفر) اعلام گردیده است.^(۴) با استفاده از برنامه رایانه‌ای،* محاسبات مربوط به درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی شهرستانهای استان به روش طبقه بندی تاکسونومی انجام گرفته که نتیجه طبقه بندی با توجه به ۳۵ شاخص معرفی شده به شرح جدول شماره ۲ می باشد.

جدول شماره ۲: رتبه بندی مناطق روستایی شهرستانهای استان با توجه به ۳۵ شاخص توسعه

رتبه	شهرستان	درجه توسعه یافتگی
۱	زابل	*
۲	سراوان	۰/۶۲۱
۳	خاش	۰/۷۶۵
۴	ایرانشهر	۰/۷۷۴
۵	چابهار	۰/۸۰۷
۶	زاهدان	۰/۸۰۹
۷	نیکشهر	۰/۹۷۷

توضیح: مواردی که * دارند ناهمگن می باشند.

بر مبنای محاسبات تعیین درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی شهرستانهای هفت گانه استان، مشخص شد که مناطق روستایی شهرستان زابل به دلیل برخورداری بیشتر از شاخصهای توسعه نسبت به سایر شهرستانهای استان، به عنوان عنصر ناهمگن شناخته شده و طبق فرمول در روش تاکسونومی حذف میگردد. مناطق روستایی دیگر شهرستانهای استان به عنوان مناطق همگن تلقی می شوند. با نگاهی به جدول شماره ۲ مشخص می شود که پیشرفته ترین مناطق روستایی استان پس از شهرستان زابل، مربوط به شهرستان سراوان است و محرومترین مناطق روستایی به شهرستان نیکشهر تعلق دارد. با توجه به درجه و شکاف توسعه، می توان مناطق روستایی برخی از شهرستانهای استان را همگن و متشابه در نظر گرفت؛ نظیر مناطق روستایی شهرستانهای خاش و ایرانشهر و همچنین چابهار و زاهدان که می توان از نظر شاخصهای توسعه همگن و متجانس فرض نمود. چنانچه طبقه بندی مناطق روستایی هر یک از شهرستانهای استان را به تفکیک ۵ گروه شاخصهای توسعه (شاخصهای جمعیت، زیربنایی، اقتصادی، بهداشتی و درمانی و نهایتاً فرهنگی و اجتماعی) انجام دهیم، نتایج قابل توجهی بدست می آید که در جداول شماره های ۳ و ۴ این رتبه بندی دیده می شود.

جدول شماره ۳: رتبه بندی مناطق روستایی شهرستانهای استان با توجه به شاخصهای جمعیتی (۳ شاخص) شاخصهای زیربنایی (۸ شاخص) و شاخصهای اقتصادی (۶ شاخص):

الف) شاخصهای جمعیتی		ب) شاخصهای زیربنایی		ج) شاخصهای اقتصادی	
۱	زابل	۱	زابل	۱	زاهدان
۲	سراوان	۲	چابهار	۲	چابهار
۳	ایرانشهر	۳	سراوان	۳	خاش
۴	نیکشهر	۴	ایرانشهر	۴	زابل
۵	چابهار	۵	خاش	۵	سراوان
۶	زاهدان	۶	زاهدان	۶	نیکشهر
۷	خاش	۷	نیکشهر	۷	ایرانشهر

آنچه که از جدول شماره ۳ استنباط می‌شود، این است که چنانچه شاخصهای جمعیتی را در نظر بگیریم، درجه توسعه یافتگی مناطق شهرستانهای استان تفاوت فاحشی ندارد. اما در مقایسه با زمانی که شاخصهای زیربنایی و یا اقتصادی ملاک محاسبه قرار میگیرند؛ تفاوت توسعه یافتگی شهرستانهای استان بسیار چشمگیرتر و گسترده‌تر مشاهده می‌شود. همین موضوع با در نظر گرفتن شاخصهای بهداشتی و درمانی و فرهنگی و اجتماعی نیز صدق می‌کند. (جدول شماره ۴)

در نهایت می‌توان این نتیجه کلی را به دست آورد که در زمینه جمعیت و شاخصهای جمعیتی یک نوع همگرایی و تجانس در بین نقاط روستایی استان وجود دارد؛ در حالی که در زمینه امکانات زیربنایی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی و درمانی مناطق روستایی استان، واگرایی و عدم تجانس به چشم می‌خورد. البته در مورد شاخصهای بهداشتی و درمانی این اختلاف و شکاف کمتر و در مورد شاخصهای دیگر (شاخصهای زیربنایی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی) بیشتر دیده می‌شود. لازم به ذکر است که به دلیل مرکزیت استانی شهرستان زاهدان و وجود قطب جمعیتی و کاری در این شهر، مناطق روستایی این شهرستان از نظر شاخصهای اقتصادی، در حد بالایی از توسعه قرار دارند.

جدول شماره ۴: رتبه بندی مناطق روستایی شهرستانهای استان با توجه به شاخصهای بهداشتی و درمانی (۷ شاخص) و شاخصهای فرهنگی و اجتماعی (۱۱ شاخص)

ه) شاخصهای فرهنگی و اجتماعی			د) شاخصهای بهداشتی و درمانی		
رتبه	شهرستان	رتبه	رتبه	شهرستان	رتبه
۱	زابل	۱	۰/۳۶۹	زابل	۱
۲	سراوان	۲	۰/۵۲۰	سراوان	۲
۳	ایرانشهر	۳	۰/۵۹۷	خاش	۳
۴	خاش	۴	۰/۶۳۸	ایرانشهر	۴
۵	نیکشهر	۵	۰/۸۰۲	چابهار	۵
۶	زاهدان	۶	۰/۸۳۸	نیکشهر	۶
۷	چابهار	۷	۰/۸۶۲	زاهدان	۷

تعیین درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی هر یک از بخشهای استان براساس آخرین تقسیمات کشوری، استان سیستان و بلوچستان دارای ۲۹ بخش و ۹۲ دهستان می باشد. شهرستان ایرانشهر با دارا بودن ۶ بخش و شهرستان خاش با دارا بودن ۲ بخش، به ترتیب بیشترین و کمترین تعداد بخش را در سطح استان به خود اختصاص داده اند. در جدول شماره (۵) تعداد و اسامی بخشهای هر کدام از شهرستانهای استان ارائه شده است. از نظر تعداد روستا بخش نصرت آباد از شهرستان زاهدان با داشتن ۵۴۷ روستا و بخش جالق از شهرستان سراوان با داشتن ۴۷ روستا بیشترین و کمترین تعداد روستا را در خود جای داده اند. بر مبنای نتایج سرشماری اخیر کشور، بخش مرکزی شهرستان خاش با جمعیت روستایی ۵۹۷۰۴ نفر، به عنوان بزرگترین بخش استان و همچنین بخش جالق شهرستان سراوان با جمعیت روستایی ۷۵۶۸ نفر به عنوان کوچکترین بخش استان از نظر جمعیت شناخته میشوند.

جدول شماره ۵: تعداد و اسامی بخشهای استان سیستان و بلوچستان به تفکیک شهرستان

ردیف	شهرستان	تعداد بخش	نام بخشها (به ترتیب حروف الفبا)
۱	ایرانشهر	۶	۱- بزمان ۲- بمپور ۳- دلگان ۴- راسک و فیروزآباد ۵- سرباز ۶- مرکزی
۲	چابهار	۳	۱- دشتیاری ۲- کنارک ۳- مرکزی
۳	خاش	۲	۱- مرکزی ۲- نوک آباد
۴	زابلی	۵	۱- پشت آب ۲- شهرکی و نارویی ۳- شیب آب ۴- مرکزی ۵- میانکنگی
۵	زاهدان	۳	۱- مرکزی ۲- میرجاوه ۳- نصرت آباد
۶	سراوان	۵	۱- بم پشت ۲- جالق ۳- زابلی ۴- سیب و سوران ۵- مرکزی
۷	تیکشهر	۵	۱- بنت ۲- فنج ۳- قصرتند ۴- لاشار ۵- مرکزی

با استفاده از برنامه رایانه‌ای، درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی بخشهای استان از طریق روش طبقه بندی تاکسونومی محاسبه گردید که نتایج حاصل براساس ۳۵ شاخص توسعه در جدول شماره (۶) گنجانده شده است.

جدول شماره ۶: رتبه‌بندی مناطق روستایی بخشهای استان با توجه به ۳۵ شاخص توسعه

رتبه	نام بخش	درجه توسعه یافتگی	وضعیت (طبقه) روستاها
۱	مرکزی زابل	*	برخوردار
۲	شیب آب زابل	۰/۵۴۳	
۳	شهرکی و نارویی زابل	۰/۵۶۹	
۴	بمپور ایرانشهر	۰/۶۰۳	
۵	پشت آب زابل	۰/۶۰۵	
۶	کنارک چابهار	۰/۷۰۰	نیمه برخوردار و نیمه محروم
۷	زابلی سراوان	۰/۷۱۰	
۸	مرکزی سراوان	۰/۷۱۲	
۹	سیب و سوران سراوان	۰/۷۱۷	
۱۰	جالق سراوان	۰/۷۲۰	
۱۱	مرکزی ایرانشهر	۰/۷۴۰	
۱۲	مرکزی خاش	۰/۷۴۳	
۱۳	میانکنگی زابل	۰/۷۶۱	
۱۴	میرجاوه زاهدان	۰/۷۸۰	
۱۵	بم پشت سراوان	۰/۷۹۶	
۱۶	سرباز ایرانشهر	۰/۸۰۱	
۱۷	بزمان ایرانشهر	۰/۸۰۵	
۱۸	مرکزی زاهدان	۰/۸۰۷	
۱۹	قصر قند نیکشهر	۰/۸۲۵	محروم
۲۰	دشتیاری چابهار	۰/۸۴۲	
۲۱	دلگان ایرانشهر	۰/۸۵۸	
۲۲	مرکزی نیکشهر	۰/۸۶۵	
۲۳	راسک و فیروزآباد ایرانشهر	۰/۸۹۰	
۲۴	نصرت آباد زاهدان	۰/۸۹۶	
۲۵	نوک آباد خاش	۰/۸۹۷	
۲۶	مرکزی چابهار	۰/۹۰۱	
۲۷	لاشار نیکشهر	۰/۹۱۵	
۲۸	فئوج نیکشهر	۰/۹۱۸	
۲۹	بنت نیکشهر	۰/۹۶۰	

توضیح: مواردی که * دارند ناهمگن میباشند.

براساس محاسبات تعیین درجه توسعه‌یافتگی مناطق روستایی بخشهای استان، مشخص شد که بخش مرکزی زابل به دلیل بهره‌مندی افزونتر از شاخصهای توسعه، در مقایسه با ۲۸ بخش دیگر استان، به عنوان منطقه ناهمگن در نظر گرفته می‌شود.

آنچه که از جدول شماره ۶ استخراج می‌شود، بیانگر این نکته است که توسعه یافته‌ترین مناطق روستایی استان سیستان و بلوچستان به ترتیب در بخشهای مرکزی، شیب آب و شهرکی و نارویی، (هر سه از شهرستان زابل) و محرومترین نقاط روستایی استان به ترتیب در بخشهای بنت، فنوج و لاشار (هر سه از توابع شهرستان نیکشهر) قرار دارند.

از آن جایی که درجه توسعه‌یافتگی (F_1) برخی از بخشهای استان بسیار نزدیک به یکدیگر است، می‌توان این بخشها را به عنوان همگن و یا متشابه در نظر گرفت. به عنوان مثال مناطق روستایی بخشهای شیب آب و شهرکی و نارویی، و یا بمپور و پشت آب و همچنین بخشهای زابلی، مرکزی، سیب و سوران و جالق، (از توابع شهرستان سراوان) متجانس و همگن هستند. بخشهای مرکزی ایرانشهر و خاش و نیز بخشهای بم پشت، سرباز، بزمان و مرکزی زاهدان و یا بخشهای دلگان و مرکزی نیکشهر، به منزله بخشهای همگن و متشابه تلقی می‌شوند. افزون بر این، در مورد بخشهای همگن می‌توان به بخشهای راسک و فیروز آباد، نصرت آباد، نوک آباد و مرکزی چابهار و یا بخشهای لاشار و فنوج هم اشاره نمود.

در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان بخشهای استان را از نظر درجه توسعه‌یافتگی در ۳ گروه به این شرح جای داد: گروه اول بخشهای برخوردار ($F \leq 0/61$)، گروه دوم بخشهای نیمه برخوردار (نیمه محروم $0/6 \leq F \leq 0/8$) و بالاخره گروه سوم بخشهای محروم ($0/8 < F_1 < 1$).

با این معیار، بخشهای مرکزی زابل، شیب آب، شهرکی و نارویی، بمپور و پشت آب به عنوان بخشهای برخوردار و بخشهای کنارک، زابلی، مرکزی سراوان، سیب و سوران، جالق، مرکزی ایرانشهر، مرکزی خاش، میانکنگی، میرجاوه، بم پشت، سرباز، بزمان و مرکزی زاهدان به عنوان بخشهای نیمه محروم و مابقی بخشهای استان، بخشهای محروم معرفی می‌گردند.

نکته‌ای که قابل تأمل است؛ این که در داخل برخی از شهرستانهای استان شکاف توسعه‌ای بین بخشها وجود دارد؛ به طوری که در داخل یک شهرستان بعضی از بخشها به گروه اول (بخشهای برخوردار) و دیگر بخشهای همان شهرستان، به گروههای دوم و سوم تعلق دارند.

این موضوع علاوه بر نشان دادن عدم تعادل‌های منطقه‌ای، نمایانگر نبود تعادل‌های درون منطقه‌ای نیز می‌باشد. به عنوان نمونه از ۶ بخش شهرستان ایرانشهر ۱ بخش (بمپور) در گروه اول و ۳ بخش (سرباز، بزمان و مرکزی ایرانشهر) در گروه دوم و ۲ بخش دیگر در گروه سوم؛ یعنی بخشهای محروم قرار دارند، که بیانگر اختلاف توسعه یافتگی روستاهای واقع در بخشهای این شهرستان می‌باشد. در شهرستان چابهار نیز، بخش کنارک با اختلاف زیادی از ۲ بخش دیگر قرار دارد. ۲ بخش شهرستان خاش نیز فاصله نسبتاً زیادی از نظر توسعه یافتگی با یکدیگر دارند؛ به نحوی که یک بخش رتبه ۱۲ و بخش دیگر رتبه ۲۵ را به خود اختصاص داده است.

مناطق روستایی بخشهای شهرستان سراوان و زابل (بجز یک بخش) نسبتاً همگن هستند؛ به طوری که از ۵ بخش شهرستان زابل فقط یک بخش (میانکنگی) با دیگر بخشها فاصله زیادی دارد. در شهرستان سراوان، هر ۵ بخش آن در یک طبقه (نیمه برخوردار) قرار گرفته‌اند. به دلیل عدم شکاف توسعه در بین بخشهای هر یک از شهرستانهای زاهدان (بجز یک بخش) و نیکشهر می‌توان مناطق روستایی این دو شهرستان را متجانس فرض نمود؛ و یا به عبارت دیگر می‌توان گفت که از نظر شاخص توسعه یافتگی، اختلاف درون بخشی بین بخشهای زاهدان (بجز نصرت آباد) و همچنین بخشهای نیکشهر مشاهده نمی‌شود.

اگر رتبه‌بندی مناطق روستایی بخشهای استان را به تفکیک ۵ گروه شاخصهای توسعه که قبلاً معرفی گردیده‌اند، محاسبه کنیم نتایج ارزشمندی حاصل خواهد شد که این رتبه‌بندی در جدول شماره‌های ۷ و ۸ آورده شده است.

جدول شماره ۷: رتبه بندی مناطق روستایی بخشهای استان با توجه به شاخصهای جمعیتی (۳ شاخص) شاخصهای زیربنایی (۸ شاخص) و شاخصهای اقتصادی (۶ شاخص)

الف) شاخصهای جمعیتی		ب) شاخصهای زیربنایی		ج) شاخصهای اقتصادی	
رتبه	نام بخش	رتبه	نام بخش	رتبه	نام بخش
درجه توسعه یافتگی		درجه توسعه یافتگی		درجه توسعه یافتگی	
۱	مرکزی زابل	۱*	مرکزی زابل	۱	نصرت آباد
۲	جالق	۲	بمپور	۲	کنارک
۳	بمپور	۳	شهرکی و نارویی	۳	مرکزی زاهدان
۴	مرکزی ایرانشهر	۴	شیب آب	۴	بنت
۵	مرکزی سراوان	۵	پشت آب	۵	میرجاوه
۶	کنارک	۶	مرکزی ایرانشهر	۶	مرکزی خاش
۷	فئوج	۷	دشتیاری	۷	جالق
۸	شهرکی و نارویی	۸	مرکزی سراوان	۸	مرکزی زابل
۹	شیب آب	۹	کنارک	۹	زابلی
۱۰	پشت آب	۱۰	مرکزی چابهار	۱۰	میانکنگی
۱۱	مرکزی زاهدان	۱۱	میرجاوه	۱۱	فئوج
۱۲	لاشار	۱۲	مرکزی خاش	۱۲	شیب آب
۱۳	سیب و سوران	۱۳	جالق	۱۳	دشتیاری
۱۴	بم پشت	۱۴	سیب و سوران	۱۴	سرباز
۱۵	سرباز	۱۵	سرباز	۱۵	پشت آب
۱۶	دلگان	۱۶	قصرقند	۱۶	شهرکی و نارویی
۱۷	میانکنگی	۱۷	لاشار	۱۷	سیب و سوران
۱۸	راسک و فیروزآباد	۱۸	زابلی	۱۸	بم پشت
۱۹	مرکزی خاش	۱۹	دلگان	۱۹	مرکزی نیکشهر
۲۰	مرکزی چابهار	۲۰	نصرت آباد	۲۰	قصرقند
۲۱	زابلی	۲۱	بم پشت	۲۱	بزمان
۲۲	قصرقند	۲۲	میانکنگی	۲۲	دلگان
۲۳	مرکزی نیکشهر	۲۳	راسک و فیروزآباد	۲۳	مرکزی چابهار
۲۴	بزمان	۲۴	مرکزی زاهدان	۲۴	نوک آباد
۲۵	میرجاوه	۲۵	بزمان	۲۵	راسک و فیروزآباد
۲۶	نوک آباد	۲۶	مرکزی نیکشهر	۲۶	بمپور
۲۷	بنت	۲۷	نوک آباد	۲۷	مرکزی ایرانشهر
۲۸	نصرت آباد	۲۸	بنت	۲۸	لاشار
۲۹	دشتیاری	۲۹	فئوج	۲۹	مرکزی سراوان

جدول شماره ۸: رتبه‌بندی مناطق روستایی بخشهای استان با توجه به شاخص‌های بهداشتی و درمانی (۷ شاخص) و شاخصهای فرهنگی - اجتماعی (۱۱ شاخص).

ه) شاخصهای فرهنگی و اجتماعی		د) شاخصهای بهداشتی و درمانی			
رتبه	شهرستان	رتبه	درجه توسعه یافتگی	شهرستان	رتبه
*	مرکزی زابل	۱	*	مرکزی زابل	۱
۰/۲۶۱	بمپور	۲	۰/۵۵۳	شیب آب	۲
۰/۳۰۱	شیب اب	۳	۰/۵۵۹	شهرکی و نارویی	۳
۰/۳۹۱	مرکزی سراوان	۴	۰/۵۷۸	پشت آب	۴
۰/۴۰۷	شهرکی و نارویی	۵	۰/۶۳۳	سیب و سوران	۵
۰/۴۴۴	زابل	۶	۰/۶۴۸	مرکزی ایرانشهر	۶
۰/۴۶۶	پشت آب	۷	۰/۶۵۸	بم پشت	۷
۰/۴۸۲	مرکزی ایرانشهر	۸	۰/۷۰۴	بمپور	۸
۰/۵۸۹	میانکنگی	۹	۰/۷۰۴	مرکزی سراوان	۹
۰/۶۰۱	سیب و سوران	۱۰	۰/۷۰۶	بزمان	۱۰
۰/۶۰۴	بزمان	۱۱	۰/۷۱۴	زابل	۱۱
۰/۶۰۹	جالق	۱۲	۰/۷۳۲	میانکنگی	۱۲
۰/۶۱۶	مرکزی خاش	۱۳	۰/۷۴۲	میرجاره	۱۳
۰/۶۷۰	سرباز	۱۴	۰/۷۶۰	نصرتند	۱۴
۰/۶۷۸	کنارک	۱۵	۰/۷۶۸	دلگان	۱۵
۰/۶۸۹	مرکزی زاهدان	۱۶	۰/۷۷۷	کنارک	۱۶
۰/۶۸۹	نوک آباد	۱۷	۰/۸۱۳	جالق	۱۷
۰/۷۰۰	بم پشت	۱۸	۰/۸۲۰	مرکزی خاش	۱۸
۰/۷۰۶	مرکزی نیک شهر	۱۹	۰/۸۴۱	مرکزی نیکشهر	۱۹
۰/۷۱۲	لاشار	۲۰	۰/۸۶۰	سرباز	۲۰
۰/۷۲۱	نصرتند	۲۱	۰/۸۶۹	مرکزی چابهار	۲۱
۰/۷۵۳	راسک و فیروزآباد	۲۲	۰/۸۷۱	راسک و فیروزآباد	۲۲
۰/۷۸۸	میرجاره	۲۳	۰/۸۸۲	دشتیاری	۲۳
۰/۷۹۱	دلگان	۲۴	۰/۸۸۲	لاشار	۲۴
۰/۸۱۰	دشتیاری	۲۵	۰/۸۸۸	نصرت آباد	۲۵
۰/۸۵۳	فئوج	۲۶	۰/۸۹۲	نوک آباد	۲۶
۰/۹۱۰	مرکزی چابهار	۲۷	۰/۹۰۸	فئوج	۲۷
۰/۹۲۹	بنت	۲۸	۰/۹۲۰	مرکزی زاهدان	۲۸
۰/۹۳۳	نصرت آباد	۲۹	۰/۹۵۹	بنت	۲۹

اینک در صورتی که شاخصهای جمعیتی را در نظر بگیریم ۵ بخش در گروه اول، (بخشهای برخوردار) ۱۴ بخش در گروه دوم، (بخشهای نیمه محروم) و ۱۰ بخش در گروه سوم (بخشهای محروم) قرار می‌گیرند.

با در نظر گرفتن شاخصهای زیربنایی، این تقسیم بندی به ترتیب ۸، ۱۶ و ۵ بخش بدست می‌آید.

چنانچه شاخصهای اقتصادی ملاک عمل قرار گیرد ۱۴ بخش به عنوان بخشهای برخوردار، ۱۲ بخش به عنوان بخشهای نیمه محروم و بالاخره ۳ بخش به منزله بخشهای محروم تلقی می‌شوند.

هرگاه گروه بندی فوق را با مد نظر قرار دادن شاخصهای بهداشتی و درمانی بسنجیم، ۴ بخش در گروه اول، ۱۲ بخش در گروه دوم و ۱۳ بخش در گروه سوم جای می‌گیرند.

در نهایت هنگامی که از شاخصهای فرهنگی و اجتماعی برای گروه بندی بخشهای استان استفاده کنیم، نتیجه می‌گیریم که ۱۲ بخش برخوردار، ۱۳ بخش نیمه محروم و ۴ بخش محروم در استان وجود دارد.

و بالاخره در صورتی که کل ۳۵ شاخص توسعه در نظر گرفته شود، نتیجه آن می‌شود که ۵ بخش به گروه اول، ۱۳ بخش به گروه دوم و ۱۱ بخش به گروه سوم تعلق دارد.

بدین ترتیب ۱۷/۳ درصد بخشهای استان جزء بخشهای برخوردار، حدود ۴۴/۸ درصد جزء بخشهای نیمه محروم و نزدیک به ۳۷/۹ درصد جزء بخشهای محروم قرار می‌گیرند.

با در نظر گرفتن جمعیت روستایی بخشها، این درصدها به ترتیب ۱۴، ۴۱، ۴۵ درصد محاسبه می‌شود؛ به عبارت دیگر حدود ۱۴ درصد از جمعیت روستایی استان در مناطق برخوردار، ۴۱ درصد در مناطق نیمه محروم و ۴۵ درصد در مناطق محروم زندگی می‌کنند. واضح است که جمعیت کثیری از روستائیان عزیز استان (نزدیک به ۸۶ درصد) از امکانات عمرانی، زیربنایی و رفاهی مناسب بی‌بهره‌اند و با توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فاصله طولانی دارند که لزوم

توجه ویژه مسئولین و دست‌اندرکاران ملی و استانی را طلب می‌کند.

جدول شماره ۹: چگونگی توزیع بخشهای روستایی استان از نظر شاخص های توسعه

شاخصهای توسعه	تعداد بخش های برخوردار $F \leq 0/61$	تعداد بخشهای نیمه برخوردار و نیمه محروم $0/61 \leq F \leq 0/81$	تعداد بخشهای محروم $0/81 \leq F \leq 1$
جمعیتی	۵	۱۴	۱۰
زیربنایی	۸	۱۶	۵
اقتصادی	۱۴	۱۲	۳
اجتماعی و فرهنگی	۴	۱۲	۱۳
شاخص کل	۵	۱۳	۱۱

نتیجه گیری و پیشنهاد

با استفاده از ۳۵ شاخص توسعه که آمار و اطلاعات آن بر مبنای سرشماره عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ تهیه و جمع آوری گردیده است و با روش آنالیز تاکسونومی عددی، درجه توسعه یافتگی شهرستانها و بخشهای استان به طور مجزا محاسبه و تعیین گردید؛ بدین ترتیب علاوه بر مشخص شدن میزان نسبی توسعه یافتگی هر یک از شهرستانها و بخشهای استان، تفاوت بین آنها و رتبه هر یک از آنها نیز معین شده است. نتایج حاصل از این بررسی به طور خلاصه به شرح ذیل می‌باشد:

۱- در بین مناطق روستایی شهرستانهای استان فقط شهرستان زابل به عنوان شهرستان برخوردار معرفی گردید و نقاط روستایی شهرستانهای سراوان، خاش و ایرانشهر به عنوان شهرستانهای نیمه محروم و مابقی به عنوان شهرستانهای محروم مشخص شدند.

۲- با توجه به درجه توسعه یافتگی بدست آمده برای هر یک از شهرستانها، مشاهده می‌شود که نقاط روستایی شهرستانهای خاش با ایرانشهر، همچنین نیکشهر با زاهدان متجانس و همگن هستند.

۳- چنانچه روش تاکسونومی تعیین میزان توسعه یافتگی نقاط روستایی شهرستانهای استان را براساس هر یک از ۵ گروه شاخصهای توسعه بکار بندیم، این نتیجه کلی حاصل می‌شود که در مورد شاخصهای جمعیتی و تا حدودی شاخصهای بهداشتی و درمانی یک نوع همگرایی و تجانس مابین نقاط روستایی استان وجود دارد؛ در صورتی که در زمینه امکانات زیربنایی، اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی چنین تجانسی دیده نمی‌شود. بلکه بالعکس عدم تجانس و اگرایی احساس می‌گردد.

۴- تعیین درجه توسعه یافتگی نقاط روستایی استان به تفکیک بخش، این نکته را یادآور می‌سازد که از مجموع ۲۹ بخش استان فقط ۵ بخش برخوردار، ۱۳ بخش نیمه محروم و ۱۱ بخش محروم هستند. به عبارت دیگر تنها ۱۷/۳ درصد از روستائیان استان در نقاط برخوردار و مابقی ۸۲/۷ درصد در نقاط نیمه محروم و محروم سکونت دارند.

۵- نقاط روستایی بخشهای مرکزی، شیب آب و شهرکی و نارویی زابل به عنوان پیشرفته‌ترین نقاط روستایی استان (از نظر توسعه) و بخشهای بنت، فنوج و لاشار و نیکشهر به عنوان محرومترین مناطق روستایی استان شناخته می‌شوند.

۶- نکته قابل توجه اینکه، در درون شهرستانهای استان شکاف توسعه‌ای بین بخشها وجود دارد؛ به نحوی که در داخل یک شهرستان، بعضی از بخشها برخوردار و برخی از بخشهای همان شهرستان نیمه محروم و یا محروم هستند؛ چنانکه در شهرستان ایرانشهر ۱ بخش برخوردار، ۳ بخش نیمه‌محروم و ۲ بخش محروم دیده می‌شود. شهرستان چابهار دارای یک بخش نیمه محروم و ۲ بخش محروم است. از ۲ بخش خاش یکی نیمه محروم و دیگری محروم می‌باشد. در شهرستان زابل ۴ بخش برخوردار و ۱ بخش نیمه‌محروم دیده می‌شود. همچنین ۲ بخش

نیمه محروم و ۱ بخش محروم در زاهدان وجود دارد. کلیه بخشهای سراوان (۵ بخش) درگروه بخشهای نیمه محروم جای می‌گیرند، و بالاخره هر ۵ بخش نیکشهر به عنوان بخشهای محروم تلقی می‌گردند.

۷- البته این مقایسه درون استانی است، لیکن در مقایسه با نواحی روستایی استانهای مختلف کشور، کلاً استان سیستان و بلوچستان در طبقه محروم قرار می‌گیرد. (۹)

۸- اینک به نظر می‌رسد که بمنظور توسعه روستایی در استان، می‌بایست گامهای اساسی در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برداشته شود، تا بدین وسیله بتوان عدم تعادل‌های بین منطقه‌ای و درون منطقه‌ای را به حداقل ممکن تقلیل داد. در جهت تحقق این مهم علاوه بر سرمایه‌گذاری ملی، فراهم نمودن زمینه به کارگیری سرمایه‌های کوچک منطقه‌ای در کنار توسعه فرهنگی و اجتماعی و استفاده بهینه از توانمندیهای محیطی از ضرورت‌های اساسی به حساب می‌آید؛ تا ان شاء... در میان مدت بتوان بخشهای محروم را به نیمه‌محروم و بخشهای نیمه‌محروم را به برخوردار تبدیل کنیم و در بلندمدت نیز شاهد توسعه و برخورداری تمامی نواحی روستایی منطقه باشیم.

منابع و یادداشتها

۱- حسینی، میرعبدا... مقایسه درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی استانهای کشور با استفاده از روش طبقه بندی Taxonomy، ماهنامه جهاد، وزارت جهاد سازندگی، سال شانزدهم، شماره ۱۸۵-۱۸۴، تهران، ۱۳۷۰.

۲- نگاه کنید به: مایر، جراللد و سیرز دادلی: پیشگامان توسعه، ترجمه سیدعلی اصغر هدایتی و علی یاسری، انتشارات سمت، چاپ اول، تهران، ۱۳۶۸، صص ۴۱-۱.

۳- عظیمی، حسین: توسعه، متن سخنرانی در نخستین همایش تدوین برنامه سوم توسعه، سازمان برنامه و

- بودجه سیستان و بلوچستان، زاهدان، اسفند ۱۳۷۷. همچنین نگاه کنید به؛ عظیمی، حسین: مدارهای توسعه نیافتگی در اقتصاد ایران، نشر نی، چاپ دوم، تهران، ۱۳۷۱، صص ۵۱-۱۳.
- ۴- نگاه کنید به؛ تودارو، مایکل: توسعه اقتصادی در جهان سوم، جلد اول، ترجمه غلامعلی فرجادی، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۶۸، صص ۱۴۴-۱۱۵.
- ۵- نگاه کنید به؛ ابراهیم زاده، عیسی: استراتژیهای رشد و توسعه روستایی در سیستان با تأکید بر پشت آب، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد، (رساله فوق لیسانس)، ۱۳۷۲، صص ۵۷-۲۳. همچنین نگاه کنید به؛ جیروند، عبدا...: توسعه اقتصادی (مجموعه عقاید)، انتشارات مولوی، چاپ سوم، تهران، ۱۳۶۸.
- ۶- مرکز آمار ایران سرشماری عمومی و نفوس مسکن، ۱۳۷۵، نتایج تفصیلی، استان سیستان و بلوچستان، تهران، مرکز آمار ایران، مهر ۱۳۷۶.
- ۷- فیض پور، محمدعلی و وحید محمودی: سنجش درجه برخورداری فرهنگی استانهای کشور، فصلنامه علمی پژوهشی دانشور، دانشگاه شاهد، سال پنجم، شماره ۱۷، تهران، پاییز ۱۳۷۶.
- ۸- جهت اطلاع بیشتر در خصوص روش ناکسونومی و چگونگی استفاده از آن نگاه کنید به؛ آسایش، حسین: اصول و روشهای برنامه ریزی ناحیه‌ای، انتشارات پیام نور، تهران، سال ۱۳۷۷، همچنین نگاه کنید به؛ زیاری، کرامت‌الله: اصول و روشهای برنامه ریزی منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه یزد، سال ۱۳۷۸.
- ۹- جهت اطلاع بیشتر در این زمینه نگاه کنید به منبع شماره ۱.